

Mirosław Piotrowski
(Katolicki Uniwersytet Lubelski)

Władze Bezpieczeństwa wobec niepodległościowych dążeń społeczeństwa powiatu radzyńskiego po II wojnie światowej¹

Uwagi wstępne

Wypieranie wojsk niemieckich z Lubelszczyzny przez oddziały Armii Czerwonej w 1944 r., budziło w społeczeństwie polskim zarówno nadzieje jak i wiele niepokojów. Ogłoszenie w lipcu 1944 r. w Chełmie Manifestu PKWN oraz podstępne zabiegi stosowane wobec bohaterów polskiego Państwa Podziemnego zdawały się rozwiewać resztki złudzeń co do statusu niezawisłości wyzwalanego kraju. Ludność Polski, szczególnie województwa lubelskiego, cechował immanentny sprzeciw wobec kolejnego zniewolenia, postrzeganego w perspektywie agresji z 17 września 1939 r. oraz mordu katyńskiego. Panowało powszechne przekonanie, iż w krótkiej perspektywie, nieuchronny będzie wybuch trzeciej wojny światowej. Władze sowieckie oraz kolaborujący z nimi „polscy komuniści” byli świadomi piętrzących się trudności na obcym przecież dla nich terenie. Opór społeczny był już wcześniej w zamierzeniach komunistycznych władz, wkalkulowany i przewidziany. Nieznana jednak była jego skala.

Bibliografia na temat tego zjawiska w powiecie radzyńskim, nie należy do obszernych. Do roku 1989 r. nie powstała wiarygodna monografia traktująca o tym problemie. Do takich bowiem nie można zaliczyć książek autorstwa T. Walichnowskiego², W. Góry, i Z. Jakubowskiego³, I. Cabana i E Machockiego⁴. Pomijając już kwestie tendencyjności ujmowania problemu i stosowanej nomenklatury, zaznaczyć

---

¹ Referat wygłoszony podczas sesji pt. „Monografia Radzyna – projekty i materiały”, Radzyń Podlaski 13 grudnia 2002 r. (przyp. red.).

² T. Walichnowski, *U źródeł walk z podziemiem reakcyjnym w Polsce*, wyd. 1, Warszawa 1975 (wyd. 2 Warszawa 1987).

³ W. Góra, Z. Jakubowski, *Z dziejów organów bezpieczeństwa i porządku publicznego w województwie lubelskim*, Lublin 1987.

⁴ I. Caban, E. Machocki, *Za władzę ludu*, Lublin 1975.

trzeba, że prace te nie były poświęcone wyłącznie historii powiatu radzyńskiego, a wspomniano o nim jedynie przy okazji, wycinkowo podając jedynie jako przykład.

Po 1989 r. zaistniała możliwość (dla wielu niestety wyłącznie teoretyczna) sięgnięcia do nowych źródeł historycznych i przedstawienia tematu wolnego od ideologicznej determinacji oraz charakteryzującej go „nowomowy” – przejawiającej się określeniami formacji niepodległościowego podziemia zbrojnego, typu: „reakcja”, „bandy terrorystyczno-rabunkowe” itd. W świeżym nurcie badań plasują się pozycje R. Wnuka⁵, J. Kopińskiego⁶, P. Gawryszczaka⁷, J. C. Malinowskiego⁸, M. Bechty⁹ i M. Piotrowskiego¹⁰. Na szczególną uwagę zasługują wydane niedawno wewnętrzne opracowania bezpieki¹¹. Nawet cytowane tu monografie i artykuły przedstawiają jedynie wycinki interesującej nas rzeczywistości¹². Częstokroć wiadomości o Radzynie z trudem odszukać można za pomocą indeksu nazw geograficznych. Kwestią całkowicie nieznaną pozostają dzieje Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Radzynie Podlaskim i podejmowanych przez jego funkcjonariuszy działań względem niepodległościowych dążeń społeczeństwa polskiego na tym terenie.

Artykuł niniejszy ma przyczynkarski charakter i nie aspiruje bynajmniej do wyczerpującego naświetlenia tematu. Szło bardziej o naszkicowanie zakresu i skali problematyki. Niemniej przygotowany on został na podstawie nieznannej dotychczas badaczom, części spuścizny archiwalnej WUBP Lublin, stopniowo udostępnianej przez lubelski Instytut Pamięci Narodowej. Na szczególną uwagę zasługuje sporzą-

⁵ R. Wnuk, *Lubelski Okręg AK-DSZ-WiN 1944-1947*, Lublin, Warszawa 2000.

⁶ J. Kopiński, *Konspiracja akowska i poakowska na terenie Inspektoratu Rejonowego „Radzyna Podlaska” w latach 1944-1956*, Biała Podlaska 1998; tenże, *Działalność grupy Romana Dawickiego „Lonta” na terenie powiatów: Łuków, Radzyna Podlaska i Siedlce w latach 1946-1956*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” nr 13/1999; tenże, *Inspektorat Radzyna Podlaska AK-ROAK-WiN („797”, „Starostwo Garwolin”, „Direkcja Lasów Państwowych”, „F”) sierpień 1944 – kwiecień 1947*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” nr 11/1998;

⁷ P. Gawryszczak, *Podziemie polityczno-wojskowe w Inspektoracie Lublin w latach 1944-1956*, Lublin 1998.

⁸ J. C. Malinowski, *Działalność Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” w Obwodzie Siedlce*, [w] *Szkice Podlaskie*, 1998.

⁹ M. Bechta, *Rewolucja Mit Bandytyzm. Komuniści na Podlasiu w latach 1939-1944*, Warszawa-Biała Podlaska 200.

¹⁰ M. Piotrowski, *Pro Fide et Patriae. Stronnictwo Pracy i duchowieństwo Kościoła katolickiego na Lubelszczyźnie po II wojnie światowej*, Lublin 2001; tenże, *„Zabezpieczenie” przez władze komunistyczne referendum i wyborów w Warszawie, msp., ss. 33.*; A. Paczkowski, *Archiwa aparatu bezpieczeństwa PRL jako „Zeszyt Specjalny”*.

¹¹ *Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość na Lubelszczyźnie w latach 1944-1947 w opracowaniach funkcjonariuszy MSW*, red. P. Miński, J. Twardowski, Lublin 2002, *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944-1956 (TAJNE)*, MSW Biuro „C” Warszawa 1964, wydane przed kilkoma laty w wersji nieco skróconej przez H. Pajaka (Wdawnictwo Retro, Lublin 1993 r.).

¹² Szerzej o skali badań na terenie całego kraju zob.: B. Kopka, G. Majchrzak, *Stan badań nad historią aparatu bezpieczeństwa i represji w PRL (1944-1956)*, Warszawa 2001 (oprac. wewnętrzne Biura Edukacji Publicznej IPN w Warszawie, msp., ss. 33.); A. Paczkowski, *Archiwa aparatu bezpieczeństwa PRL jako źródło: co już zrobiono, co można zbadać*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, nr 1/2003, s. 9-21.

dzone przez ludzi UB/SB, „Zestawienie statystyczno-opisowe...”¹³ dotyczące aktywności radzyńskiego PUBP, skąd zaczerpnięto większość liczbowych danych. Wykorzystano też akta administracyjno-sprawozdawcze PUBP Radzyń, *Charakterystyki* i sprawy obiektowe dotyczące m.in. NSZ i AK-WiN, źródła drukowane oraz dostępną literaturę przedmiotu.

Od PKWN-u do referendum ludowego i wyborów (1944-1947)

Pod koniec sierpnia 1944 r. przybył do Radzyna Podlaskiego szef WUBP w Lublinie, Ukrainiec – kpt. Teodor Duda¹⁴, z zamiarem zorganizowania tu Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. Pełnomocnikiem swoim uczynił Franciszka Filipiuka, członka PPR, który został pierwszym kierownikiem Urzędu Bezpieczeństwa w Radzynie. Jako jedni z pierwszych do pracy w aparacie Bezpieczeństwa Publicznego zgłosili się: Franciszek Marszałek (z I Armii WP), Jan Paszkowski (AL), Jan Niemczuk (członek PPR), Godlewski (członek PPR) i Cygler (bezpartyjny). Na cele Urzędu BP przejęto i zaadoptowano 4 pokoje gmachu przy ul. Ostrowieckiej, gdzie wcześniej pracowali niemieccy urzędnicy. Podobnie jak w całym województwie, również w Radzynie brak było sprzętu i aprowizacji. Ściągnięto więc pozostałe w mieście ponemieckie maszyny do pisania i użyteczne przedmioty. Ochotnicy UB początkowo nie mieli żadnego odrębnego umundurowania, nie gwarantowano im wyżywienia (w tym zakresie pozostawiono im wolną rękę), ani też nie wypłacano uposażenia. Narzekano na brak odpowiedniego uzbrojenia i środków lokomocji. Szybko jednak ten stan rzeczy ulegał zmianie. Pod koniec roku w radzyńskim Urzędzie Bezpieczeństwa pracowało już 25 funkcjonariuszy, dysponujących własną (4-osobową DKW-ką). Zaznaczyć należy, iż nieco wcześniej sformowano tu Komendę Powiatową MO (pierwszym komendantem został Mikołaj Meluch – z PPR i Komitet Powiatowy PPR z I Sekretarzem Mariąnem Potapczukiem; Starostą Powiatowym został Paweł Pucek)¹⁵.

Ludność powiatu radzyńskiego, od samego początku odnosiła się do „ludowej władzy”, a w szczególności „Ludzi Bezpieki” nie tylko niechętnie, ale wręcz wrogo. Większość politycznie wspierała opozycyjne względem komunistów mikołajczykowskijskie Polskie Stronnictwo Ludowe – od 1945 r. jego najbardziej aktywnymi organizatorami w powiecie radzyńskim byli: Józef Kurowski, Zygmunt Waszczuk i Józef Zaniewicz. W końcu 1945 r. na terenie powiatu istniało 13 kół skupiających 446 członków. Wielu z nich współpracowało ze zbrojnym podziemiem. Struktury drugiej legalnej partii politycznej – Stronnictwa Pracy, prawdopo-

¹³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie (dalej: AIPN), sygn. Opr. 45/2, k. 1-24, Zestawienie statystyczno-opisowe, dotyczące powstania i działalności Urzędu Bezpieczeństwa oraz przejawów wrogiej działalności reakcyjnego podziemia na terenie powiatu radzyńskiego w latach 1944-1960 (dalej: Zestawienie).

¹⁴ M. Piotrowski, *Ludzie Bezpieki w walce z Narodem i Kościołem. Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944-1978 – Centrala*, Lublin 2000, s. 341; L. Piłat, *Struktura organizacyjna i działalność Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie 1944-1956*, „Studia Rzeszowskie”, t. VI, 1999, s.77-78.

¹⁵ AIPN, Zestawienie, k. 1-2.

dobnie nie zostały tu zorganizowane¹⁶. Wiele osób sympatyzowało z uznanym za nielegalne Stronnictwem Narodowym. Radzyński SN – jako jeden z trzech – (obok pow. Łuków i Biała Podlaska), wchodził w skład Okręgu Podlaskiego SN. Na czele Powiatowego Zarządu SN Radzyń stał Tadeusz Lachowski (ur. 1883 r., później zam. w miejscowości Radoryż)¹⁷.

Od 1944 r. na terenie pow. radzyńskiego operowały trzy formacje polskiego niepodległościowego podziemia zbrojnego, konsekwentnie w materiałach archiwalnych WUBP nazywane „bandami”. Dwie z nich były proweniencji AK-WiN, a jedna to oddział Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ). Pierwszy oddział (AK – do 4 kwietnia stacjonujący w lesie turowskim) pod dowództwem Konstantego Witkowskiego ps. „Miller” („Müller”) (wcześniej w ZWZ „Wujek” i „Ksawery”), liczył – według szacunków WUBP – ok. 500-600 żołnierzy. Komendantem oddziału leśnego był Zygmunt Teodorowicz ps. „Rej”.

Drugi oddział dowodzony przez Stanisława Miszczuka ps. „Kłos” (od 1940 r. jako oddział ZWZ). Na przełomie 1944/1945 r. „Kłos” ponownie formuje pluton w lesie Żerocińskim, przekształcając go w samodzielną bojówkę, liczącą 40 żołnierzy.

Trzeci oddział – NSZ – operujący na terenie pow. Radzyń, pod dow. Stanisława Abramowicza ps. „Szczyry”, w skład którego weszli dawni członkowie Konfederacji Narodu, współpracował z AK (dowództwo nad całym III Rejonem NSZ sprawował Józef Matejczuk ps. „Geniusz”, a po nim Stanisław Bożyk ps. „Szczyt”). Rejon III podlegał Kom. Pow. Biała Podlaska, na czele Dudziński ps. „Piłat”). W tym czasie zanotowano 15 zbrojnych wystąpień, choć stacjonowała tu II Armia WP, stwarzająca realne zagrożenie¹⁸.

Posiadając pewne oparcie w społeczeństwie polskim, czyli tak zwanym terenie, AK prowadziła propagandę przeciwko reformie rolnej, czyli parcelacji folwarków. Powszechny sprzeciw wobec komunistycznych pomysłów doprowadził do aresztowania 8 właścicieli ziemskich. Ogółem w 1944 r. aresztowano 151 osób. Reformę rolną oczywiście zabezpieczał Powiatowy Urząd BP, który miał do pomocy wojsko. W tym czasie solidaryzując się z ludnością polską z WP wystąpiło 47 żołnierzy i 1 funkcjonariusz MO. Komunistyczny pełnomocnik reformy rolnej na pow. Radzyń Stanisław Mazur (PPR) został za swoją działalność w 1945 r. zastrzelony. Łącznie w 1944 r. – w związku z reformą rolną – zginęło tu 21 osób, w tym 8 funkcjonariuszy MO, 6 żołnierzy Armii Czerwonej i 7 osób cywilnych. Organa BP i MO w 1944 r. pozbawiły życia 5 osób w tym 2 żołnierzy niepodległościowego podziemia zbrojnego¹⁹.

¹⁶ M. Piotrowski, *Pro Fide...*, dz. cyt., s. 21-49.

¹⁷ AIPN, sygn. (dawna) 116/256, charakterystyka nr 151 nielegalnej organizacji „Stronnictwo Narodowe” Okręg Lublin (lata 1944-1947); M. Piotrowski, *Stronnictwo Narodowe na Lubelszczyźnie w latach 1944-1947*, [w] *Ojczyzna i Wolność*, red. A. Barańska, W. Matwiejczyk, E. Ziółek, Lublin 2000, s. 609;

¹⁸ AIPN, Zestawienie, k. 2-3; *Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość na Lubelszczyźnie*, dz. cyt., s. 40; R. Wnuk, *Lubelski Okręg AK*, s. 412-418 i n.

¹⁹ AIPN, Zestawienie, k. 4-8.

Od 1945 r. MBP rozpoczęło intensywne szkolenie funkcjonariuszy, które miało zaowocować rozbiciem oporu cywilnego i wojskowego społeczeństwa polskiego, w tym także pow. Radzyńskiego. Z biegiem czasu hartował się „miecz rewolucji” czyli ludzie bezpieki w toku walki zdobywali doświadczenie podwyższając swoją skuteczność. Rozpoczęto stopniowo, ale skutecznie pozyskiwać agenturę. Wszczęto wiele rozpracowań agenturalnych i obiektowych, z czasem stosując kombinacje operacyjne²⁰. Według danych operacyjnych UB ze stycznia 1945 r., dotyczących stanu agentury, PUBP w Radzynie Podlaskim dysponowało wówczas 12 agentami i 20 informatorami. Stanowiło to jeden z najniższych wskaźników w perspektywie innych powiatów województwa lubelskiego²¹.

W pierwszych latach powojennych opór społeczny, szczególnie na Lubelszczyźnie i Podlasiu, nie słabnął. W 1945 r. niepodległościowe podziemie zbrojne dokonało na terenie pow. Radzyń łącznie 65 akcji (w tym 25 na posterunki MO), w wyniku których zginęło łącznie 128 osób – w tym 20 funkcjonariuszy UB, 23 z MO, 23 członków PPR, 48 – „utrwalaczy władzy ludowej” i 14 cywilów. Z szeregów Wojska Polskiego zdezerterowało 420 osób, a z MO – 6²².

Władze bezpieczeństwa w tym czasie przeprowadziły 61 operacji, w których zginęło 61 żołnierzy AK-WiN, zlikwidowano 3 pododdziały w lasach w pobliżu miejscowości Ossowa i Komarówka, a także 12-osobowy oddział NSZ „Ali” pod dowództwem Stanisława Zielińskiego. Łącznie aresztowano 352 osoby. W tym roku przed komisją likwidacyjną w Radzynie ujawniło się 126 członków AK-WiN, a w wyniku amnestii 90-ciu²³. Przeprowadzenie amnestii miało umożliwić władzom bezpieczeństwa skuteczną infiltrację wspomnianych środowisk. Później wiele z ujawniających się osób i tak zostało aresztowanych. Amnestia była więc elementem szerszej kombinacji operacyjnej²⁴.

W 1946 r. oddziały zbrojne przeprowadziły 60 akcji, w tym 5 na posterunki MO i 16 na instytucje państwowe. W ich wyniku zginęło 57 osób, w tym 11 funkcjonariuszy UB, 12 MO, 5 z PPR i 29 cywilów. W tym czasie szefem PUBP w Radzynie był już kpt. Mikołaj Krut.

W czerwcu 1946 r., czyli przed planowanym referendum ludowym, PUBP w Radzynie, zdając sobie sprawę z antykomunistycznych nastrojów społeczeństwa, nasilał swoje akcje represyjne. W całym 1946 r. przy pomocy MO i WP, przepro-

²⁰ Szerzej na ten temat zob.: M. Piotrowski, *Macki Bezpieki. Tajni współpracownicy służb specjalnych PRL*, „Nasz Dziennik” nr 294 z 18 grudnia 2002 r., s. 10-11;

²¹ AIPN, raporty i sprawozdania o pracy agenturalno-operacyjnej PUBP w Radzynie za rok 1944, sygn. 036/2 (dawna 8/2) oraz tamże, sprawozdania dekadowe VI-XII 1945, sygn. 036/3 (dawna 8/3), k. 121-122, 175, 195, 227-236; L. Piłat, dz. cyt., s. 86.

²² AIPN, sygn. 036/6 (dawna 8/6), raporty i meldunki funkcjonariuszy poległych i uprowadzonych przez bandy IV-XI 1945 r. [PUBP w Radzynie]; tamże, sprawozdania półroczne, miesięczne i dekadowe Wyzd. VII (XII 1945-1946), sygn. (dawna) 24/5, k. 3, 5; tamże, zestawienie, k. 7.

²³ AIPN, sygn. 036/7 (dawna: 8/7), wykazy osób podejrzanych i aresztowanych przez PUBP w Radzynie I-XII 1945 r.; tamże, zestawienie, k. 8-9.

²⁴ AIPN, sygn. (dawna) 116/206, k. 29-30, charakterystyka nr 116 Okręgu XII (XVII) Podlaski nielegalnej organizacji Narodowe Siły Zbrojne działającej w okresie sierpień 1944-wrzesień 1947 (oprac. ppłk rez. B. Mazurek),

wadził łącznie 75 operacji (czyli więcej niż 1 tygodniowo), w których zabito 35 żołnierzy niepodległościowego podziemia zbrojnego – zdobywając 130 jednostek broni. Aresztowano 391 osób²⁵.

Przypomnieć wypada, iż cała Lubelszczyzna – w skład której wchodził powiat Radzyń – zaliczona została przez komunistyczny rząd do najbardziej niebezpiecznego regionu w kraju, ze względu na – jak to nazywano – działalność „reakcji”. Świadczyła o tym kalkulacja zabezpieczenia tego terenu przez tzw. Grupy Ochronno-Propagandowe (GOP). Przed referendum Okręg Radzyń podzielony został na 35 obwodów, w tym aż 20 z nich uznanych zostało za obwody „silnie zagrożone” (przez podziemne oddziały zbrojne), 13 – za „średnio zagrożone”, a tylko 2 za „słabo zagrożone”. Już sam ten fakt świadczyć może o stosunku społeczeństwa tegoż powiatu do komunistycznych władz. W kalkulacjach sił UB, MO, ORMO, WP i KBW wskazywano, iż potrzeba było na powiat 711 funkcjonariuszy i żołnierzy, a w posiadaniu było jedynie 186 w tym 36 funkcjonariuszy UB. Obawy komunistów nie były płonne, gdyż przed referendum oddziały zbrojne zagrażały wielu obwodom wyborczym, na 3 dokonując napady²⁶.

Według oficjalnych danych z referendum 30 czerwca 1946 r. dla woj. lubelskiego liczbę obwodów w pow. Radzyń określono na 18, a uprawnionych do głosowania było 25 049 osób. Pomimo nachalnej komunistycznej propagandy aby głosować „3 x tak” na pierwsze pytanie negatywnie odpowiedziało 92 % ludzi, na drugie 88 %, a na trzecie 83 %²⁷. Według akt byłego lubelskiego WUBP, w którym nie ma żadnych adnotacji o wynikach referendum, ogólną liczbę mieszkańców powiatu radzyńskiego (przed referendum) obliczono na 89 735 osób, z tego uprawnionych do głosowania miało być 46 000. Powyższe dane wymagają jednak weryfikacji.

Referendum, którego wyniki zostały sfalszowane, stanowiło swoiste prelude przed wyborami, których termin naznaczono na 19 stycznia 1947 r. Na bazie zdobytych doświadczeń planowano odpowiednio zabezpieczyć obwody wyborcze. W pierwszej fazie (tj. w dn. 5-21 grudnia 1946 r.) w pow. Radzyń miało to czynić 281 funkcjonariuszy WP, KBW, UBP, MO i ORMO – w tym 21 ludzi bezpieki. Ci ostatni obawiając się gniewu ludności i represji oddziałów zbrojnych, nie mieli być ujawniani, nosząc zwykłą mundury wojskowe (WP). W drugiej fazie (28 grudnia 1946 r. – 21 stycznia 1947 r.) zabezpieczać obwody miało 263 funkcjonariuszy i żołnierzy. Tym razem powiat radzyński planowano podzielić na 20 obwodów, z czego 11 uznano za „silnie zagrożonych” (czyli najwyższy stopień zagrożenia!), 4 za „średnio zagrożone”, 3 „słabo zagrożone” i 2 określano jako „spokojne”²⁸.

²⁵ AIPN, Zestawienie, k. 10-12; por. tamże, sygn. (dawna) 24/6, k. 12, 21-22, 75, 103, sprawozdania kadrowe ...; tamże, PUBP Radzyń, sygn. 036/9 (dawna: 8/9), k. 42-42 i n.; tamże, sygn. 036/11 (dawna: 8/11), k. 1-88.

²⁶ M. Piotrowski, „Zabezpieczenie” przez władze komunistyczne, dz. cyt., s. 396-408.

²⁷ Referendum z 30 czerwca 1946 r. Przebieg i wyniki, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1993, s. 87, 112.

²⁸ M. Piotrowski, „Zabezpieczenie” przez władze komunistyczne, dz. cyt., s. 419.

Wybory, które podobnie jak referendum, także zostały sfałszowane i władze bezpieczeństwa zdawały sobie sprawę, że fakt ten – z jednej strony – może osłabić opozycję polityczną (PSL – choć obawiano się ich protestów i wystąpień), z drugiej jednak może pobudzić do intensywnego działania niepodległościowe podziemie zbrojne. W telefonogramie wiceministra płka R. Romkowskiego do WUBP w Lublinie z 21 stycznia 1947 r. czytamy m.in.: „Do żadnych wystąpień bezwzględnie nie dopuścić, o wszelkich przejawach organizowania wieców i demonstracji natychmiast donieść do Dep. V-go”²⁹. Obawy безпеکی były jak najbardziej uzasadnione, gdyż przed samymi wyborami zbrojne podziemie wykonało 129 akcji. Jedna z nich skierowana była bezpośrednio przeciw Powiatowemu Urzędowi Bezpieczeństwa Publicznego w Radzynie. 1 stycznia 1947 r. oddziały „Jastrzębia” [Leona Taraszkiewicza – z pow. Włodawa] i „Kłosa” [Stanisława Miszczuka – z pow. Biała Podlaska] w sile 200 ludzi o godz. 4 nad ranem zajęły miejską pocztę (rozbrajając WP) oraz zaatakowały tamtejszy PUBP, MO i KBW. Pomimo podłożenia miny pod budynek UB, w którym znajdowało się 17 funkcjonariuszy, atak się nie powiódł i ok. godziny 6.30 atakujący się wycofali³⁰. Według opinii radzyńskiej bezpečki, tamtejsze struktury PSL ściśle współdziałały z podziemiem. Ze wzmoczoną uwagą obserwowano więc przedwyborcze działania chłopskich aktywistów. Z niepokojem odnotowano, iż w trakcie przedwyborczego wiecu w Radzynie, jeden z członków PSL – Jan Gomółka z Kąkolewnicy, wystąpił z konkretnym projektem reorganizacji, zarówno struktur wojskowych jak i rządowych – jak to ujął: „ze względu na zajmowane stanowiska przez Żydów i Sowietów”³¹. Prawdopodobnie tymi słowy werbalizował on emocjonalny stan dużej części mieszkańców powiatu.³²

W 1947 r. PUBP w Radzynie (przy pomocy MO i KBW) przeprowadził 28 operacji, w wyniku których zginęło 13 żołnierzy zbrojnego podziemia (zdobyto też 41 jednostek broni). Ogółem aresztowano 155 osób (większość za walkę w podziemi, nielegalne posiadanie broni i szeptaną propagandę).

W wyniku ogłoszonej w lutym 1947 r. amnestii (której cele były podobne jak poprzedniej), ujawniło się w powiecie radzyńskim 1220 osób³³. W całości ujawnił się oddział Jana Grudzińskiego ps. „Płomień”, częściowo oddział „Kłosa” [Stanisława Miszczuka] (część wyjechała na Ziemię Odzyskane) oraz nieliczni z oddziału NSZ „Szczyt”. Wielu z ujawniających się po krótkim czasie trafiało do

²⁹ Tamże, s. 426-427.

³⁰ AIPN, PUBP Radzyń, sygn. 036/13 (dawna: 8/13), k. 127-129; tamże, Zestawienie, sygn. Opr. 45/2, k. 13-14.

³¹ AIPN, PUBP Radzyń, sygn. 036/14 (dawna 8-14), k. 1.

³² Szerzej o problemie tym zob.: M. Piotrowski, *Das Verhältnis kommunistischer Partei Polens zum Judentum nach 1945*, „Roczniki Humanistyczne”, nr 51/2003 r., z. 2, s. 191-207.

³³ AIPN, PUBP Radzyń, sygn. 036/12 (dawna: 8/12), k. 80-98 [Z zapisów tu umieszczonych wynika, iż ujawniła się jedna osoba więcej, tj. łącznie 1221 osób]; tamże, sygn. 036/15 (dawna: 8/15) – tu imienne wykazy osób ujawnionych oraz zwolnionych na mocy amnestii PUBP Radzyń za 1947 rok.; tamże, PUBP Radzyń, sygn. 036/20 (dawna: 8/20), k. 1-39, wykaz ujawnionych członków org. AK, WiN, BCh, NSZ podczas amnestii 1947 r.

więzień UB. Niektórzy z nich w wyniku okrutnych tortur, zastraszenia, a także perswazji, godzili się na współpracę z bezpieką³⁴. Na podstawie materiałów uzyskanych podczas amnestii już w okresie od kwietnia do grudnia 1947 r. radzyńskiej bezpiece udało się zwerbować do współpracy (przynajmniej) 31 tajnych informatorów. W aktach administracyjnych PUBP Radzyń zachowały się nie tylko ich pseudonimy, ale także charakterystyki i dokładne dane osobowe. Byli to informatorzy o pseudonimach: „Zuch” (Tadeusz Danilko ur. 1922, ze wsi Walinna, członek NSZ), „Stefan” (Stanisław Kot, zam w Milanowie), „Brzoza” (Piotr Magier ur. 1889, sołtys wsi Brzeziny Małe), „Wrona” (Bolesław Gersz[a] ur. 1923, prezes koła PSL w miejsc. Wysokie), „Biały” (Władysław Marszał ur. 1899, gm. Jabłoń, były milicjant), „Kruk” (Jan Stefaniuk ur. 1915, ze wsi Tłuściec), „Wilk” (Kazimierz Muszyński ur. 1901, ze wsi Wierzbowce), „Orzech” (Józef Zakrzewski ur. 1889, cieśla ze wsi Zakrzew), „Słowik” (Kazimierz Filipiuk ur. 1922, ze wsi Brzeziny, członek WiN), „Antypka” (ur. 1894, ze wsi Brzeziny), „Kula” (Mieczysław Sokołowski ur. 1925, ze wsi Krasew), „Kasztan” (Stanisław Mazurek ur. 1918 r. ze wsi Brzostowice), „Cichy” (Stanisław Ochnio ur. 1928 r. ze wsi Brzostowice), „Czarny” (Stanisław Sójka ur. 1921 r. ze wsi Brzozowica, członek WiN oddziału „Kruka”), „Białek” (Jan Piekarski ur. 1923, z kol. Biała), „Wróbel” (Stanisław Zbaradzki ur. 1913, dawny komendant placówki AK w gminie Tłuściec), „Burek” (Stanisław Saczuk ur. 1927 ze wsi Bereza, gm. Zahajki), „Mucha” (Bronisław Czarnecki, ze wsi Zabiele, komendant drużyny WiN w gminie Biała), „Sikora” (Kazimierz Czerkawski ur. 1924 ze wsi Milanów), „Borowik” (Jan Kapała ur. 1929, ze wsi Płodna gm. Biała), „Skala” (Marian Kamiński ur. 1929, ze wsi Wygnanka, gm. Szustka), „Sikora” (drugi o tym pseudonimie: Adolf Kowalczuk ur. 1918, ze wsi Lipniaki, gm. Kąkolewnica), „Płomień” (Adam Chromicki ur. 1929, z miasta Międzyrzec), „Kwiat” (Stanisław Krzymowski ur. 1927, ze wsi Poćsiszce, gm. Misie), „Stasiek” (Stanisław Migal ur. 1925, komendant drużyny ze wsi Płudy, gm. Biała), „Huk” (Tadeusz Potęga ur. 1927, ze wsi Kastunin, gm. Biała), „Piorun” (Jan Karwowski ur. 1928, ze wsi Wygnanka, gm. Szóstka - muzykant), „Lis” (Józef Tymoszuk ur. 1905, sołtys wsi Manie, gm. Tłuściec), „Myśliwy” (Czesław Oponowicz ur. 1911, ze wsi Misie), „Bukiet” (Franciszek Śledź ur. 1914, ze wsi Polskowola, gm. Kąkolewnica) i „Grzyb” (Czesław Matejczuk ur. 1910, ze wsi Gródek, gm. Siemień)³⁵. Z czasem zjawisko to się rozszerzało³⁶. Społeczeństwo dawało oznaki zrezygnowania. Jak zapisano „Sprawozdaniu miesięcznym Głównego Zarządu WiN za miesiąc marzec

³⁴ AIPN, Zestawienie, k. 15-16; tamże, PUBP Radzyń, sygn. 036/9 (dawna: 8/9), 41-42, 97; zob. J. Twardy, *Amnestia 1947 roku na Lubelszczyźnie*, „Zeszyty Społeczne KIK Lublin”, nr 3/1995, s. 42-45; A. Grabowska, *Amnestia 1947 r. w powiecie lubelskim. Geneza-strategia-wyniki*, Lublin 2003 (praca magisterska napisana w Instytucie Historii KUL pod kierunkiem prof. M. Piotrowskiego), mps. Biblioteka KUL.

³⁵ AIPN, PUBP Radzyń, sygn. 036/16 (dawna: 8/16), k. 22-52, informacje szefa o sytuacji politycznej, charakterystyki sieci informacyjnej, meldunki, telefonogramy i pisma...; na temat liczbowych wykazów agentów i konfidentów zob. AIPN, sygn. 036/13 (dawna 8/13), k. 162-262.

³⁶ AIPN, PUBP Radzyń, sygn. 036/18, k. 1-316 (akty zdawczo-odbiorcze dot. agencji za kolejne lata); por. tamże, sygn., 036/19 (dawna: 8/19), k. 1-52, raporty sprawozdawcze – miesięczne z działalności Referatu Ewidencji Operacyjnej PUBP Radzyń za okres 31 stycznia 1947 – 31 grudnia 1947.

1947 r.: „Z chorej atmosfery oczekiwania na pomoc anglosaską przeszło społeczeństwo w stadium realizmu i przystosowania się do istniejących warunków. Dla wielu Polaków przystosowanie się oznacza rezygnację i pogodzenie z istniejącym stanem rzeczy. (...) Wyczerpanie nerwowe wśród elementów opozycyjnych jest duże”³⁷. Od tego czasu stosunki polityczne i militarne na terenie powiatu radzyńskiego i całej Polski, weszły w odmienną fazę.

Lata stalinowskiego terroru (1948-1956)

Od roku 1948 opozycja polityczna w kraju została spacyfikowana, a większość oddziałów zbrojnych zaprzestała swojej działalności, choć nie wszystkie. W pow. Radzyń nadal aktywnymi okazali się byli członkowie WiN i NSZ: Tadeusz Moniuszko ps. „Mrok”, Władysław Duda ps. „Ostry” oraz Zygmunt Krawczuk i Edward Iwaniuk (ponadto z terenu pow. Łukowskiego przenikał tu 3-osobowy oddział i 9-cio osobowy oddział UPA z pow. Włodawskiego; również z tego powiatu zapuszczał się tu oddział „Żelaznego”- Edwarda Taraszkiewicza). W większości były to osoby, które słusznie przewidywały, że po ujawnieniu i tak zostaną aresztowane i skazane.

W 1948 r. zdołano dokonać łącznie tylko 15 akcji na instytucje partyjne, państwowe i spółdzielcze. W ich wyniku zginęło 7 osób, w tym 5 funkcjonariuszy MO. Jak widać skala akcji niepodległościowego, antykomunistycznego podziemia zbrojnego drastycznie zmalała, a organa bezpieczeństwa zaczęły czuć się coraz bardziej pewne i bezkarne. W 1948 r. przeprowadziły one 39 operacji i zdołały aresztować 223 osoby (za przynależność do „band”, za sabotaż, nielegalne posiadanie broni, szeptaną propagandę, współpracę z Niemcami, itd.).

W roku następnym (1949) na terenie powiatu Radzyń Podlaski (po raz pierwszy) tamtejszy PUBP nie odnotował istnienia żadnej – jak to nazywał – „bandy”. W sprawozdaniach mowa jest wyłącznie o pojedynczych osobach, b. członkach WiN oraz NSZ, dokonujących „napadów terrorystyczno-rabunkowych”³⁸. Obecnie „epigonów” tych historycy skłonni są nazywać „ostatnimi mohikanami poakowskiego podziemia zbrojnego”. W powiecie radzyńskim byli to: Jan Machoń, Dudziński, Franciszek Szczurek, Zenon Grochowski, Bolesław Mosiejuk. Sporadycznie na teren ten zapuszczały się z sąsiednich powiatów oddziały „Żelaznego” – Edwarda Taraszkiewicza (pow. włodawski) i „Lonta” – Romana Dawickiego (pow. łukowski)³⁹.

Władze bezpieczeństwa, prowadzące ścisłą inwigilację społeczeństwa radzyńskiego skonstatowały w lipcu 1949 r., iż opór antykomunistyczny przybrał inne formy. Odnotowano „szereg wrogich wypadków reakcyjnej działalności

³⁷ R. Wnuk, dz. cyt., s. 66.

³⁸ AIPN, Zestawienie, k. 16-18.

³⁹ J. Kopiński, „Ostatni Mohikanie”. *Antytotalitarne podziemie zbrojne na Lubelszczyźnie po 1947 r.*, [w] *Podziemie zbrojne na Lubelszczyźnie wobec dwóch totalitaryzmów*, red. S. Poleszak, A. Puławski, Lublin 2002, s. 74-95; tenże, *Konspiracja akowska i poakowska na terenie Inspektoratu Rejonowego „Radzyń Podlaski” w latach 1944-1956*, Biała Podlaska 1998; tenże, *Działalność grupy Romana Dawickiego „Lonta” na terenie powiatów: Łuków, Radzyń Podlaski i Siedlce w latach 1946-1956*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” nr 13/1999.

przedstawicielei kleru, którzy oficjalnie nawoływali (!) z ambon wiernych do walki z ustrojem demokratycznym”. Stwierdzano, że od lipca zakonspirowano tę działalność pod płaszczykiem organizacji kościelnych typu: Kółka Różańcowe, Sodalicia Mariańska, Caritas i inne. Niewątpliwie miało to związek z szerszą akcją antykościelną akcją na terenie całego kraju. Radzyńska bezpieka odkryła i inwigilowała 14 takich „kół klerykalnych”, z których każde liczyło ok. 20 osób. W ciągu całego roku aresztowali oni, pod różnymi zarzutami 120 osób⁴⁰.

W następnym 1950 r. sytuacja niewiele się zmieniła. Nadal aktywne były wspomniane wcześniej osoby i oddziały z innych powiatów. Łącznie zdołali oni przeprowadzić 18 akcji (głównie na funkcjonariuszy MO ZMP, PZPR, sołtysa itd.). Jedynym większym sukcesem bezpieki w Radzynie było odkrycie tajnej organizacji młodzieżowej „KRN” (?) (być może WRN), na której czele stał Jerzy Bogutym ps. „Grom”. Głównym celem tej organizacji było hamowanie rozwoju komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej (ZMP), kolportaż ulotek i zdobywanie broni. PUBP w Radzynie aresztował w tym czasie 174 osoby.

W 1951 r. funkcjonariusze radzyńskiego PUBP przeprowadzili szereg operacji w wyniku których śmierć ponieśli, walczący do tej pory z ludową dyktaturą: Jan Machoń, Zenon Grochowski i Franciszek Szczuka. W tym roku aresztowano 104 osoby. Na terenie powiatu pozostawało jeszcze kilkanaście osób, które nie złożyły broni. Do nich należeli Jan Melaniuk, Mikołaj Parafiniuk, Zygmunt Olszewski, Albin Bołba, Edmund Bożyk oraz jeden oddział (dawny WiN) pod dowództwem „Skwary” – w sile 5 ludzi, pochodzącego z pow. Łuków. Łącznie zdołali oni przeprowadzić 19 akcji, m.in. na funkcjonariuszy UB i MO, członków PZPR, ZMP itd.⁴¹

Od 1952 r. zauważalne jest organizowanie w pow. Radzyń tzw. drugiej konspiracji. Zjawisko to miało szerszy zasięg, obejmując także inne powiaty Lubelszczyzny⁴². Radzyński PUBP odkrył na swoim terenie 3 takie organizacje. WMB – Walka Młodych Bojowników, założoną w czerwcu 1952 r., na której czele stanął Józef Korycki. Organizację tę szybko zlikwidowano, a jej członkom, ze względu na młody wiek, nie wytoczono procesu, poprzestając na rozmowach profilaktycznych z nimi, rodzicami i dyrekcją szkoły.

Następna organizacja to Związek Ewolucjonistów Wolności – „ZEW”, licząca 16-tu członków. Została ona podzielona na dwie grupy. Dowódcą pierwszej był Zbigniew Tokarski, a drugiej Witold Żyłuk. Redagowali oni i kolportowali ulotki o treściach wolnościowych, czyli antykomunistycznych, rozkręcali szyny kolejowe, a także planowali napady na funkcjonariuszy UB i MO.

Kolejną organizacją była Wolna Idea Polski – „WIP”, operująca na terenie pow. Radzyń i Łuków, która została rozpracowana przez UB już w początkowym etapie organizacyjnym. Formowana była w oparciu o tzw. system trójkowy, a jed-

⁴⁰ AIPN, Zestawienie, k. 17-18.

⁴¹ Tamże, k. 19-20.

⁴² Zob. *Druga konspiracja niepodległościowa. Tajne organizacje młodzieży szkolnej Lublina i Lubelszczyzny w latach 1944-1956*, oprac. J. Ziółek, Lublin 2001.

nym z pierwszych jej członków został Andrzej Stolarczyk (pracujący w Warszawie). Głównym celem tej organizacji był sabotaż w środowisku wiejskim, przede wszystkim przeciwdziałanie organizowaniu spółdzielni produkcyjnych. Jak już wspomniano, organizację tę przejęto w fazie organizacyjnej, nie dopuszczając do rozwinięcia działalności. Łącznie w 1952 r. radzyńskie UB aresztowało 76 osób (m.in. za nielegalne posiadanie broni, członkostwo w nielegalnych organizacjach, sabotaż w rolnictwie i handlu, posiadanie broni, współpracę z Niemcami itd.)⁴³.

W 1953 r. PUBP w Radzynie koncentrował się na ustaleniu i likwidacji pozostających w czynnym sprzeciwie pojedynczych partyzantów. Przy pomocy agentury ustalono ich personalia. Obok znanego „Skwary”, byli to: Roman Sawicki, Jan Pielecki, Józef Kapczuk i Wacław Pajdosz. W tym roku zanotowano 20 akcji – które określano mianem „napadów rabunkowych”. Ludzie radzyńskiej bezpieki aresztowali wówczas 35 osób m.in. za nielegalne posiadanie broni, szeptaną propagandę i zabójstwa⁴⁴.

W następnych trzech latach opór społeczny stopniowo, ale wyraźnie zanika. Tzw. okres stalinowski odcisnął swe zbrodnicze piętno także i w tym regionie Polski. Społeczeństwo zdawało się być zastraszone i zrezygnowane. Brutalność UB połączona z doskonaleniem technik agenturalnych dawała pozytywne rezultaty. W 1954 r. pojedyncze osoby pozostające w konspiracji oraz zapuszczający się tu oddział „Skwary” zdołali wykonać 4 akcje, a UB aresztowało 8 osób za szpiegostwo, sabotaż w administracji i szeptaną propagandę. Tą ostatnią kwestią PUBP w Radzynie zaprzątnięty był niemal cały rok 1955. Największym przedsięwzięciem było tropienie adresata anonimu z pogróżkami wysłanego w sierpniu tego roku do przewodniczącego Gminnej Rady Narodowej (GRN) w Kąkolewnicy. Problemem tym zaprzątnięci byli także radzyńscy ubecy w roku następnym (1956). Poza tym wytropili jeszcze 4 inne fakty wrogiej działalności, jak: rozlepianie ulotek o treści antypaństwowej i antyradzieckiej na terenie gminy Rzerocin; ustnej propagandy wokół spółdzielni produkcyjnej oraz dwa napady: na GS i członka PZPR. Na poważnie zajęto się wystąpieniami księży katolickich, zauważając ich wrogi wpływ na młodzież. Oprócz zarzutów o dezawuowaniu ZMP o „klerze” radzyńskim pisano: „Organizuje różnego rodzaju organizacje, m.in. organizację pod nazwą „Kurs narzeczonych”, który ma rzekomo uczynić z młodzieży w przyszłości wzorowe małżeństwo. Oprócz tego prowadzi chór, do którego masowo wciąga młodzież”⁴⁵.

Jak łatwo zauważyć, do tego czasu władze bezpieczeństwa zdołały dość skutecznie zneutralizować niepodległościowe dążenia społeczeństwa powiatu radzyńskiego, koncentrując się na inwigilacji oraz przeciwdziałaniach uprzednich.

Odwilż popaździernikowa 1956 roku

Jakkolwiek śmierć Józefa Stalina w marcu 1953 r. stała się początkiem pewnych zmian systemowych nie tylko w Rosji Sowieckiej, ale także całym bloku

⁴³ AIPN, Zestawienie, k. 19-22.

⁴⁴ AIPN, PUBP Radzyń, sygn. 036/17 (dawna:8/17), k. 1-101, repertorium i ewidencja napadów za lata 1947 do 1954.

⁴⁵ AIPN, Zestawienie, k. 19-24.

wschodnim, to w PRL jej realne skutki widoczne były dopiero po wydarzeniach października 1956 r. Dojście Gomułki do władzy budziło nadzieje społeczeństwa na poluzowanie policyjno-bezpieczniackiego uścisku. Nastąpiła też kolejna reorganizacja resortu bezpieczeństwa⁴⁶. Niemniej do tego czasu większość form zbrojnego i społecznego oporu została już zdławiona. Niemal wszystkie organizacje niepodległościowego podziemia zbrojnego były zinfiltrowane i rozbite, bądź z własnej inicjatywy zawiesiły działalność⁴⁷. Podobnie sytuacja jawiła się na terenie Lubelszczyzny, w jej poszczególnych powiatach⁴⁸.

W latach 1957-1959 na terenie powiatu Radzyń nie zarejestrowano tzw. „wrogiej działalności” społeczeństwa, a także nie przeprowadzono ani jednego aresztowania. W 1960 r. tropiono wprawdzie adresatów 6 anonimów z pogróżkami do działaczy partyjnych i społecznych, lecz radzyńskie UB nie zanotowało na tym polu jakiegoś spektakularnego sukcesu. W ciągu całego roku udało się im aresztować tylko jedną osobę za „uszkodzenie agregatu omlotowego”⁴⁹.

Uwagi końcowe

Urząd Bezpieczeństwa w Radzynie Podlaskim, podobnie jak bezpieka w całym kraju, działał nieprzerwanie do końca 1989 r., stosując wypracowane i udoskonalane metody względem niepodległościowych dążeń Narodu. Początkowo głównie zwalczał tzw. „reakcyjne podziemie zbrojne”, stopniowo infiltrując i penetrując całokształt życia społecznego, politycznego, gospodarczego, kulturalnego i religijnego społeczeństwa. W latach 1944-1947 PUBP w Radzynie, według swoich wewnętrznych danych, aresztował 1049, a w latach 1948-1954 – 740 osób. Przynajmniej kilkaset osób walczących o wolność narodu, ludzie radzyńskiej bezpieki zastrzelili, bądź bestialsko zamordowali. Jest to tylko statystyczny fragment ceny (z pewnością nie do końca kompletny i wymagający weryfikacji) jaką społeczeństwo powiatu Radzyń zapłaciło za swoje wolnościowe i niepodległościowe dążenia. W latach pięćdziesiątych bynajmniej nie zrezygnowano z profilaktycznej obserwacji byłych członków podziemia AK, WiN, NSZ. Decyzją ówczesnego szefa PUBP w Radzynie – kpt. Józefa Chłopickiego, 10 kwietnia 1954 r. założono „wstępno-agencyjne rozpracowanie” na wspomnianą kategorię osób. Sprawę obiektową na byłych członków NSZ-tu założono już 28 kwietnia 1951 r. włączając ją do ogólnowojewódzkiej Sprawy Obiektowej Krypt. „Zamek” nadając jej w Radzynie kryptonim „GAZOWNIA”. 9 czerwca 1956 r. formalnie zamknięto rozpracowanie, wnioskując o zniszczenie materiałów. Na członków AK-WiN

⁴⁶ Szerzej zob. M. Piotrowski, *Ludzie Bezpieki*, dz. cyt., s. 12-37, 215-225; H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa w PRL 1944-1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997.

⁴⁷ Zob. *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944-1956 (TAJNE)*, MSW Biuro „C”, Warszawa 1964.

⁴⁸ Co prawda w gminie Piaski pod Lublinem ukrywał się (do 1963 r.) ostatni czynny partyzant zbrojnego niepodległościowego podziemia – Józef Franczak ps. „Laluś” („Lalek”), niemniej był to już jeden z ostatnich przypadków w skali całego kraju – zob. W. Gut, *Józef Franczak ps. „Lalek” – ostatni partyzant poakowskiego podziemia*, Lublin 2001 (praca magisterska – mps. Biblioteka KUL); T. M. Płużański, *Ostatni żołnierz II RP*, „Tysol”, nr 6/1999, s. 40-42.

⁴⁹ AIPN, Zestawienie, k. 24;

Okręgu Lublin założono sprawę obiektową o kryptonimie „Ocean” i „Menty”.⁵⁰ Ludziom radzyńskiej bezpieki w przedsięwzięciu tym pomagali aktywnie tajni współpracownicy (informatorzy) m.in.: ps. „Walka”, „Drelich”, „Szech”, „Mapa” i „Jabłko” i wielu, wielu innych⁵¹. Jeszcze przez długi okres czasu po zaniechaniu działalności opozycyjnej, radzyńska bezpieka inwigilowała czynnych niegdyś opozycjonistów, biorąc ich na ewidencję i zakładając stosowne grupowe rozpracowania.. I tak założono odrębne sprawy obiektowe na byłych członków PSL w pow. Radzyń, pod kryptonimem „Politycy”⁵², a na byłych członków SN krypt. „Redakcja” i „Wisła”⁵³.

W latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych główną formacją opozycyjną był Kościół katolicki, a zwłaszcza jego duchowieństwo, posiadające znaczny wpływ i zaufanie wśród społeczeństwa. Ludzie bezpieki, również w Radzynie, obszar ten zabezpieczyli w sposób szczególny. Wydzielono w tym celu w 1962 r. w Warszawie, osobny Departament IV, posiadający swoje odpowiedniki na szczeblach wojewódzkich i powiatowych. W dużej mierze akta te były niszczone na początku 1990 r. Część z nich się jednak zachowała, co stwarza realne perspektywy rozwoju naukowych badań w omawianym zakresie.

РЕЗЮМЕ

Органы Безопасности в контексте стремлениями к независимости населения радзыньского повята после Великой Отечественной Вайны

Вытеснение немецкой оккупационной армии из люблинской области в 1944 г. и вступление на эти территории Красной армии вызывало в польском населении как надежду, так и обеспокоенность. В статье представлен процесс укрепления органов коммунистической власти и одновременное усиление общественного сопротивления. Автор делит тематику на три периоды. Первый охватывает период от Польского комитета национального освобождения (ПКНО) до выборов в сейм (1944-1947); следующий - годы сталинизма (1948 - 1956); последний - период октябрьской оттепели, начинающийся в 1956 г. Борьба с стремлениями к независимости населения, которую вело Управление общественной безопасности первоначально была направлена против вооруженному и организованному подпольному движению.

⁵⁰ AIPN, sygn. (dawna) O-274, t. I.

⁵¹ AIPN, Ref. Radzyń, sygn. 08/169 (dawna: O-183), k. 1-92, spr. obiekt. krypt. „Zamek”; tamże, sygn. 036/18 (dawna: 8/18), k.1-316.

⁵² AIPN, sygn. 0/186

⁵³ AIPN, sygn. 0/187, 0/188, 0/189.

SUMMARY**The Security Services towards striving for independence of the society of Radzyń Podlaski after the World War II.**

The dislodgement of the German occupying armies from the Lublin region in 1944 and encroachment those territories by the Red Army woke up hopes and fright as well among the Polish people. The social attitudes and political choices among the Polish society have been scrutinized quite well recently and the article is a supplement to the general picture of situation in the Radzyń district. The article presents the process of consolidation of communistic authorities and forms of social resistance. The author divides the subject into three periods: the first of them comprises the years between the PKWN [Polish Committee of National Liberation] and the parliamentary election (1944-1947); the second comprises the years of stalinism (1948-1956); the last is the period after October 1956 – the time of political liberalization (“the thaw”). The Security machinery (commonly known as UB – ‘Security Office’) was initially directed against the armed underground organizations. Having pacified them, Security Service agendas aimed to widespread infiltration of social, political, economical, cultural and religious life according to the new policy of Polish People’s Republic.

